

Ковальчук О.М.,
кандидат юридичних наук, доцент
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

УДК 340.1
DOI 10.32782/2663-5666.2024.4.2

ДЕРЖАВНО-ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ Б. О. КІСТЯКІВСЬКОГО

Вступ. Дослідження державно-правових поглядів Б.О. Кістяківського є особливо важливим у сучасних умовах, коли розбудова правової, демократичної та соціальної держави в Україні є одним із головних пріоритетів державної політики. Ідеї вченого щодо верховенства права, обмеження державної влади правовими нормами, забезпечення балансу між інтересами суспільства та особистості, а також його концепція правової держави залишаються надзвичайно актуальними для осмислення та впровадження основних принципів правової державності.

Проблематика, на яку звертав увагу Б.О. Кістяківський, зокрема критика формального підходу до конституційності, що зводиться до наявності конституції без гарантій її реального виконання, має значення для аналізу сучасного стану правових систем багатьох країн, включаючи Україну. Його акцент на необхідності наділення громадян суб'єктивними публічними правами, які забезпечують підзвітність влади та реальну законність, слугує фундаментом для подальшого вдосконалення механізмів захисту прав і свобод людини.

Особливе значення в ідеях досліджуваного нами вченого має розуміння права як динамічного інструменту, здатного змінювати фактичні суспільні відносини відповідно до ідеалів справедливості. У сучасному світі, де зростають виклики щодо забезпечення правопорядку та утвердження принципів верховенства права, його ідеї щодо етичних основ права, балансу влади та дотримання прав громадян є не лише теоретично важливими, але й практично застосовними для реформування національних правових систем.

Таким чином, вивчення наукової спадщини Б.О. Кістяківського сприяє глибшому розумінню концептуальних засад правової держави, збагаченню наукового дискурсу у сфері правознавства та осмисленню сучасних проблем демократичного врядування і захисту прав людини. Його погляди становлять цінну основу для вирішення актуальних викликів, пов'язаних

із формуванням ефективної правової системи в умовах глобалізації та зміцнення принципів правової державності.

Метою статті є загальнотеоретична характеристика державно-правових поглядів Б.О. Кістяківського.

Виклад основного матеріалу. Наукова спадщина Б.О. Кістяківського надзвичайно цікава і багатоманітна, має фундаментальний характер, що зумовлює її актуальність і на сьогоднішній день. Незважаючи на це, у спеціальній літературі не дістало широкого висвітлення багато аспектів його теоретичних здобутків, тому доцільно здійснювати подальші доктринальні дослідження у цій царині. Б.О. Кістяківський народився 16 листопада 1868 року у місті Києві у родині видатного викладача Київського університету Святого Володимира професора кримінального права – Олександра Федоровича Кістяківського. Як відмічав сам Б.О. Кістяківський, він походить із дуже інтелігентної сім'ї та полодіє багатьма мовами, а не лише російською чи польською [1, с. 207]. Сімейне виховання значно вплинуло на формування світогляду та професійного шляху майбутнього вченого, заклавши основи для його становлення як правника, соціолога та філософа. Шкільну освіту він розпочав у другій Київській гімназії, звідки був виключений за організацію забороненого гуртка з вивчення української літератури. Навчання продовжив у Чернігівській гімназії, однак і там його разом з класом відрахували. Атестат зрілості він здобув лише у 1888 році в Рівненській Олександрійській гімназії.

Вища освіта також була непростною. У 1888 році він вступив на історико-філологічний факультет Київського університету Святого Володимира, але в 1890 році його виключили за організацію підпільних гуртків, зв'язки з революціонерами та збереження нелегальної літератури. У Харківському університеті, де він продовжив навчання, його також відрахували за участь у студентських протестах. Згодом він вступив на юридичний факультет Дерптського

університету (1890–1892), де встановив зв'язки з польськими марксистами і займався пропагандою їхніх ідей, що стало причиною чергового виключення [2, с. 126–127]. Отже, громадянська позиція вченого, його постійна участь у підпільних організаціях та зайняття підпільною діяльністю зумовили неможливість навчатися в російській університетах, заборонаю відвідувати міста, де знаходяться відповідні навчальні заклади, що змусило його продовжувати здобуття освіти за межами рідної країни.

Під час навчання його неодноразово заарештовували, зокрема: вперше у 1889 році, коли Б.О. Кістяківський поїхав до Галичини, яка в той час була контролювалася австрійцями, для зустрічі з лідером українського національного руху М. Драгомановим, але зустрічі не відбулося, а його було обвинувачено в шпигунстві, заарештовано австрійською владою і вислано з Галичини; після повернення до Києва заарештований вдруге уже російською владою за переписку з емігрантами-революціонерами, збереження й розповсюдження нелегальної літератури, організацію підпільних гуртків; втретє вченого заарештували у вересні 1892 році під час навчання у Дерптському університеті і примусово вислали під негласний нагляд до Любави [3]. Таким чином, ще у юнацькі роки він сформувався як нетерпимий борець за права студентів, поборник вільного використання української мови та літератури, пропагандист свободи думки і слова, вільного вираження своїх поглядів та переконань, які суперечили тогочасним державно-політичним засадам монархічного самодержавного устрою Російської імперії. За таких умов Б.О. Кістяківський у 1895 році вимушений виїхав за кордон.

З січня 1895 року навчається у Берлінському університеті на філософському факультеті під керівництвом М. Зімеля, восени 1897 року – продовжив навчання в Паризькому університеті, відвідував семінари таких видатних філософів як: Віндельбанд, Ціглеа, Кнаппе в Страсбурзькому університеті. У 1898 році у Страсбурзі Б.О. Кістяківський захищає докторську дисертацію з філософії на тему «Суспільство та індивід», яка отримала високу оцінку в німецькій філософській та юридичній літературі, але не була визнана достатньою підставою для отримання звання магістра права в Петербурзькому університеті [4]. Позитивно висловилися щодо дисертаційної праці вченого провідні науковці і мислителі того часу, зокрема: М. Вебер, Г. Кельзен, Г. Еллінек, А. Фіпкандт та інші. Ха-

рактерною рисою його доктринальної роботи було те, що у ній він остаточно пориває з марксистською ідеологією [5, с. 127–128]. Таким чином, перебуваючи закордоном Б.О. Кістяківський здобуває вищу освіту та захищає дисертацію, яка отримала визнання у наукових колах провідних європейських шкіл того часу, що свідчить про високу ерудованість вченого, його енциклопедичні знання, фундаментальний характер виконаних ним праць.

Після завершення навчання він повертається на Батьківщину, де розпочинає активну діяльність. Друкує свої публікації і в яких аналізує основні категорії моральної оцінки соціальних явищ, що поставило його поза «класовою доктриною соціал-демократії і обумовило перехід на позиції критичного напрямку». Восени 1900 року слідом за висланням дружини із Петербургу оселився під Києвом. А уже в 1901 році навчався в Гейдельберзькому університеті в семінарі Г. Елленіка. Восени 1902 року він повернувся до Росії, до Вологди, де відбувала заслання його дружина. 1903 рік вчений проводить у Німеччині і з цього часу майже кожного літа виїздить за кордон для наукових занять. Після амністії дружини в 1904 році повертається до Києва [4]. Навіть після повернення до Російської імперії Б.О. Кістяківський не припинив своєї громадської діяльності, а тому переслідувався, так само як і його дружина, повною мірою не мав змоги реалізувати свій творчий потенціал в умовах тогочасної університетської науки, внаслідок чого постійно виїжджав до інших країн для вільного зайняття науковою діяльністю.

З 1906 року Б.О. Кістяківський проживав у Москві, де активно працював викладачем Московського Комерційного інституту, читаючи курси адміністративного та державного права, і займався науково-редакційною діяльністю. Він був автором збірників «Проблеми ідеалізму» та «Віхи», редактором журналів «Критичний огляд» і «Юридичний вісник», співпрацював із виданнями «Українське життя», «Свобода і культура», «Дума», а також підготував до друку твори М. Драгоманова. У 1909 році почав викладати на юридичному факультеті Московського університету, де здобув звання магістра державного права.

У 1911 році, після закордонного відрядження в Німеччині, він залишив університет через незгоду з політикою обмеження автономії, яку підтримував міністр освіти Л. Кассо. У 1911–1914 роках читав лекції з філософії пра-

ва в Ярославському демидівському ліцеї, редагував «Юридичний вісник» і порвав із П. Струве через його заперечення права українців на самовизначення. У 1916 році видав свою головну працю «Соціальні науки і право», яку захистив у Харківському університеті в 1917 році, здобувши звання доктора права. Він став професором і деканом юридичного факультету Київського університету, членом комісії з підготовки законодавства для Української Академії Наук, а згодом – академіком кафедри соціології. Помер 29 квітня 1920 року в Катеринодарі після невдалої операції [4].

Наприкінці життя Б.О. Кістяківський активно займався науковою та педагогічною діяльністю, чому сприяли соціально-економічні зміни та національно-визвольна боротьба за українську державність. Це дало йому змогу працювати в Київському університеті та розвивати свої ідеї в галузі права. Наукова спадщина Б.О. Кістяківського має значне значення для української юридичної науки, особливо в умовах розбудови незалежної держави та реформування її правової системи. Його головна праця «Соціальні науки і право. Нариси з методології соціальних наук і загальної теорії права» (праця 1917 року) досліджує право як соціальне явище та частину духовного життя. У ній він розробив методологію вивчення права, державної влади, прав людини, ідей правової держави та переходу до соціально-справедливої держави. Вчений підкреслював, що право відіграє ключову роль у суспільному житті, регулюючи відносини між суб'єктами як соціальний регулятор і як елемент духовного буття. У своїй передмові він зазначав, що право, кероване етичними запитамі, займає центральне місце в житті культурних суспільств, і тому потребує особливого вивчення. Праву належить первинна, головна роль у суспільному житті, а тому воно потребує особливого вивчення та пізнання як з точки зору соціального регулятора відносин між суб'єктами, так і духовного буття.

Б.О. Кістяківський вважав, що право входить до різних сфер людського життя і діяльності, які можуть бути предметом різних галузей гуманітарних наук. Правознавство, як і будь-яка соціально-гуманітарна наука, повинна будуватися на підставі множини понять. Право є і державно-організаційне, і соціальне, і психічне, і нормативне явище. Усі ці різні його прояви або всі боки його багатолікої й багатоманітної сутності підлягають цілком самостійному вивченню та розробленню [5, с. 153]. Тобто йдеться про те,

що право треба розуміти під таким кутом зору, яке дозволяє його пізнати з різних аспектів, зокрема чотирьох вищезазначених, що власне і дає змогу зрозуміти сутність і значення такого соціального явища. Такі підходи до визнання соціального регулятора суспільних відносин є рівноцінними та потребують однакового вивчення.

Б.О. Кістяківський виділяв два основні поняття права: державно-наказове та соціологічне. Перше визначає право як сукупність норм, встановлених і гарантованих державою, що ототожнюється із законами. Такий підхід поширений серед юристів-позитивістів, адже він підкреслює державно-організаційний елемент права. Однак його недоліками вважаємо, приміром, ігнорування звичаєвого, міжнародного і навіть частини державного права, а також обмеженість, яка зводить право лише до державної волі. Дане поняття критикується через те, що право може існувати поза державою, його норми формуються не лише в законодавчих органах, а й у суспільстві, а сама держава функціонує на основі правових норм, закріплених у конституціях.

Соціологічне поняття права, за Б.О. Кістяківським, акцентує на праві як сукупності відносин, що виникають і реалізуються в житті. Він наголошував, що право не є простим відображенням законів, а формується під впливом соціальних, економічних та культурних чинників. Це поняття ширше за державно-наказове, оскільки охоплює звичаєве, державне і міжнародне право. Водночас воно обмежене, адже недостатньо враховує творчий і регулюючий потенціал права. Соціологічне праворозуміння, на думку Кістяківського, дозволяє досліджувати право в його природному середовищі, але має доповнюватися іншими підходами, щоб відобразити повну багатогранність правового життя [6, с. 32–33]. Отже, право у соціологічному розумінні також має певний ряд недоліків, які не дозволяють дану концепцію взяти за основу при з'ясуванні природи та сутності відповідного соціального явища. Позитивним аспектом такого праворозуміння є те, що воно дозволяє співвіднести право та справедливість, крім того, воно власне і є вираженням панування справедливості.

Наступне – психологічне розуміння права, яке за Б.О. Кістяківським, потребує додаткового дослідження, особливо в частині соціально-психологічного характеру правових явищ. Він критикував концепцію Л.І. Петражицького за її непридатність для юристів, оскільки вона

акцентує лише зовнішні характеристики права, ігноруючи його внутрішню суть. За Кістяківським, право – це сукупність імперативно-атрибутивних психічних переживань, які через психологічну взаємодію членів суспільства набувають загального значення й об'єктивуються в нормах. Психологічна теорія визначає право як вольове та психічне явище, засноване на душевних переживаннях. Водночас цей підхід критикується за надмірну широту, що може призвести до песимістичного ставлення до правової науки. Б. О. Кістяківський наголошував на необхідності уникати песимізму та враховувати психологічні аспекти як частину об'єктивного права.

Нормативне праворозуміння визначає право як сукупність норм, що регулюють зовнішні відносини людей і містять ідеї про належність. Хоча це поняття не повністю відображає реальність права, воно має високу пізнавальну цінність, виділяючи елемент права, який не охоплюється іншими підходами. Даний підхід доповнює попередні, підкреслюючи регулятивну функцію права та його ідеологічний характер, що сприяє глибшому розумінню сутності правових норм [6, с. 33].

З урахуванням критичного аналізу відповідних чотирьох підходів до праворозуміння, Б.О. Кістяківський розробляє власну концепцію поняття право – *синтетичну*, яка є однією з перших у доктрині права. Її сутність полягає у тому, що право треба розглядати з чотирьох кутів зору, а саме: 1) аналітичного, що відповідає позитивістському праворозумінню; 2) соціологічного, де право дістає форму вираження через правовідносини; 3) психологічний, який розглядає право через психологічні переживання; 4) нормативного, що зводиться до аксіологічного поняття права. За таких умов вдається поєднати право через такі елементи як: сукупність правових норм, сукупність правовідносин, тобто й об'єктивне, і суб'єктивне право.

Розробляючи відповідну концепцію, вчений розробив та обґрунтував *інтегральний метод* у вивченні права, який був одним з перших важливих підходів у світовій філософсько-правовій думці й першим в українській філософії права. Керуючись цим методом, Б.О. Кістяківський розробив чотири теоретичні й два технічні поняття права. Фактором, який об'єднує ці поняття, він вважав філософію культури. Право з цього погляду є формою суспільних відносин і становить собою в онтологічному сенсі сукупність таких особливостей, як свобода, рівність,

справедливість [7, с. 57]. Даний метод повинен застосовуватися через те, що використання інших методів не дає змогу вирішити цілу низку проблем, тому необхідно розробляти інтегральний метод, який здатен вирішити відповідні питання.

У своїй філософсько-правовій концепції Б.О. Кістяківський аналізував загальні принципи створення системи наукових знань про право. Він розкривав право як соціальне явище, що виражає культуру суспільства, виходячи із плюралістичного підходу та доповнюваності методів. Філософ розробив методи аналізу соціокультурної реальності права та правових відносин. Право є і державно-організаційне, і соціальне, і психічне, і нормативне явище. Усі ці різні його прояви або всі сторони його багатолінійної й багатоманітної сутності підлягають цілком самостійному вивченню та розробленню [8, с. 153]. Таким чином, основні підходи до права відповідають чотирьом концепціям права, які є методологічними підходами, які відповідають чотирьом граням права і виступають як культурні феномени.

Ключові тези праворозуміння Б.О. Кістяківського зосереджуються на ролі права у «культурному суспільстві», яке він ототожнював із буржуазним, де джерелом права є етичні вимоги людей. Центральним елементом його концепції є ідея правової держави, у якій панує право, а діяльність влади ґрунтується на конституції. Кістяківський наголошував, що ухвалення конституції забезпечує підзаконність верховної влади, а будь-які зміни у державному устрої можливі лише через нові конституційні закони.

Однак він визнавав, що конституція сама по собі не є гарантією демократичності й правової природи держави, адже в багатьох випадках її положення залишаються декларативними. Важливість конституції, на думку Б.О. Кістяківського, полягає у її здатності забезпечувати верховенство права, визначати організацію влади та гарантувати права особистості. Він пропонував вузьке визначення конституції, яке стосується лише правових і демократичних держав, де народне представництво і правова підзаконність є ключовими характеристиками.

Підсумовуючи, концепція науковця підкреслює взаємозв'язок держави, права та демократії. Правова держава, за його словами, повинна бути організована на конституційних засадах, які забезпечують ефективний захист прав людини та функціонування держави відповідно до принципів підзаконності й народовладдя

[9, с. 24]. Відповідні міркування й на сьогодні не втратили своєї актуальності, адже Україна також стоїть на шляху подальшої розбудови демократичної і правової держави, що потребує вирішення на конституційно-правовому рівні питань взаємодії держави, права, суспільства.

Б.О. Кістяківський розглядав правову державу як форму організації влади, в якій баланс інтересів суспільства та індивіда є ключовим. Він наголошував, що передача суверенної влади народу сама по собі не гарантує прав і свобод особистості. Правова держава має обмежувати сферу впливу влади, забезпечуючи недоторканність прав громадян, що досягається через правові норми, які визначають і контролюють діяльність влади. Однак Б.О. Кістяківський визнавав, що наявність конституції або проголошення принципу народної влади не завжди свідчать про існування правової держави, адже історія демонструє порушення прав навіть у конституційних державах.

Основною ознакою правової держави, за вченим, є підзвітність влади громадянам і обмеження її правом. Правова ідея поступово перетворює фактичні відносини, узгоджуючи їх із нормами, що гарантують справедливість і належність. Влада може бути виправданою тільки тоді, коли сприяє пануванню права. У правовій державі органи влади пов'язані законом і зобов'язані дотримуватися його, оскільки громадяни, наділені суб'єктивними правами, можуть висувати претензії до держави. Без таких прав законність стає ілюзією, що веде до свавілля і насильства.

Б.О. Кістяківський вважав, що правова держава не може існувати в умовах абсолютної монархії, як у Російській імперії, де вся влада належала монарху. Її розбудова можлива лише у республіці або обмеженій монархії, де забезпечується реальний захист прав громадян і обмеження влади правом.

На думку Б.О. Кістяківського, щоб у державі панувала законність, потрібен суворий контроль і повна свобода критики всіх дій влади. Для цього необхідно визнати за особистістю й суспільством їхні невід'ємні права та свободи. Права людини й громадянина або особисті й громадські свободи становлять тільки основу й передумову того державного ладу, який притаманний правовій державі. Як і будь-яка держава, правова держава має потребу в організованій владі, тобто в установах, які виконують різні функції влади, але влада повинна бути організована так, щоб вона не придушувала особу.

Будь-яка особистість і народ в цілому повинні бути не тільки об'єктом влади, а також активними суб'єктами, які її здійснюють [7, с. 56–57]. Права, свободи та законні інтереси особистості у державі, їх гарантії та реальне забезпечення є свідченням того, що держава має ознаки правової. Діяльність усього державно-владного механізму має бути підпорядкована правам людини, які є передумовою утвердження інших засад права.

Філософсько-правова концепція Б.О. Кістяківського була орієнтована на вивчення права як частини культури суспільства. У понятті права слід виділяти право як реальний факт життя та як сферу належного. У підґрунті права як прояву належного перебуває принцип етичного обов'язку, який передбачає побудову світу цінностей. Поняття «цінність» перебуває у свідомості людей, але значення цього поняття виявляється в суспільній практиці. Цінності становлять особливий вид буття, а саме – «культурну громадськість». Це – особливий світ, який виникає завдяки духовним потребам людей. Його також потрібно ретельно досліджувати, тому що він, як і світ природи, реально існує. Тому для юриста об'єктом вивчення повинна стати правосвідомість людей, їхнє розуміння права для регулювання соціальних відносин і підтримання громадського порядку [7, с. 55]. Наведене свідчить про складність та багатогранність категорії «право», необхідність його розуміння не тільки у об'єктивному вираженні, але і на підсвідомому рівні, у сфері духовних потреб та інтересів людини, що потребує дослідження не тільки власне правових приписів, але і свідомості індивіда.

Отже, можна резюмувати, що особливостями державно-правових поглядів Б.О. Кістяківського є: пріоритет права над державою, де право обмежує повноваження влади; концепція правової держави, що забезпечує баланс між інтересами суспільства та особистості; критика формального підходу до конституційності, яка не гарантує правової держави без реального підзаконного характеру діяльності влади; підкреслення важливості суб'єктивних публічних прав громадян для контролю державної влади; твердження про неможливість існування правової держави в абсолютній монархії; визначення етичних вимог як джерела права в «культурному суспільстві»; акцент на динамічному характері правової ідеї, яка трансформує фактичні відносини відповідно до ідеалів справедливості; розгляд права як ключового соціального ре-

гулятора, що формує суспільні відносини та регулює діяльність держави на основі принципів належного.

Висновки. Таким чином, підсумовуючи все вищезазначене, Б.О. Кістяківський вказував, що науки про суспільство, в тому числі і філософія, тим не менш, вони не мають поглинати або займати місце юриспруденції. Філософський підхід дає можливість розкрити теоретичну і практичну мету правознавства, засоби її досягнення та результати, які очікуються. Філософія права допомагає осмислювати в чомусь і вирішувати пізнавальні та етичні проблеми доктрини права, не підмінюючи останньої. Взаємозв'язок між науками існує і щодо філософії права, і теорії права, і юриспруденції, і соціології права, і психології права, і антропології права тощо, вони повинні виробити цілісне і синтетичне знання про право.

Богдан Олександрович Кістяківський здійснив значний внесок у розвиток юридичної науки, його наукова спадщина продовжує бути актуальною і у наш час, оскільки у ній підіймаються такі питання, які не знайшли свого вирішення на сучасному рівні розвитку доктрини права, запропоновані науковцем шляхи їх подолання, потребують подальшого обґрунтування та ретельного теоретичного вивчення. Будучи вченим-правником академічного рівні, він здійснив творчий внесок і у філософію права, і в теорію держави і права, і конституційне право тощо. Його філософсько-правові ідеї повинні

подолати розуміння права виключно як сукупності писаних правил (позитивізм), здійснити очищення свідомості від наявних стереотипів, виробити в кожного громадянина потребу бути правосвідомим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Альчук М.П. Богдан Кістяківський. На захист права. *Проблеми філософії права*. 2006–2007. Т. IV–V. С. 207–211.
2. Максимов С.Б. Кістяківський – видатний український філософ права. *Вісник Академії правових наук України*. 1997. №1. С. 126–136.
3. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. Кістяковський Богдан Олександрович. Назва з екрану. URL (дата звернення: 16.09.2024): <http://surl.li/zumdnv>
4. Огородник І.О., Огородник В.В. Історія філософської думки в Україні Курс лекцій: навч. посіб. К.: Вища шк.: Т-во «Знання», КОО. 1999. 543 с.
5. Кістяківський Б.О. Реальність об'єктивного права. Вибране. К.: Абрис. 1996. С. 97–170.
6. Меленко О.В. Синтетичний підхід до пізнання права Б.О. Кістяківського. *Науковий вісник Чернівецького університету*: 2012. Вип. 618. С. 31–36.
7. Толстов І.В. Б. Кістяківський – засновник української інтегральної філософії права. *Гуманітарний часопис*. 2015. №1. С. 52–57.
8. Кістяківський Б. Вибране. Богдан Кістяківський; пер. з рос. Л.Г. Малишевської; упорядкування, передмова і примітки Л.П. Депенчук. Бібліотека часопису «Філософська і соціологічна думка». К.: Абрис. 1996. 512 с.
9. Боровікова В.С. Конституціоналізм правової держави: інтерпретаційні підходи. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2014. Вип. 4. С. 19–29.

Ковальчук О.М. ДЕРЖАВНО-ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ Б. О. КІСТЯКІВСЬКОГО

У статті проаналізовано державно-правові погляди Б.О. Кістяківського, одного з видатних представників української правової думки, чия наукова спадщина залишається актуальною у сучасній юридичній науці. У центрі дослідження – концепція правової держави, яку вчений розглядав як форму організації влади, що забезпечує баланс між інтересами суспільства та особистості через обмеження державної влади правовими нормами. Особливу увагу приділено ідеям Б.О. Кістяківського про пріоритет права над державою, підзвітність влади громадянам та необхідність наділення суб'єктів публічними правами, які гарантують реальну законність. У статті проаналізовано критичне ставлення вченого до формального підходу до конституційності, який не завжди забезпечує правову природу держави, якщо її положення залишаються декларативними. Наголошено на його розумінні права як динамічного інструменту, що формує та змінює фактичні суспільні відносини відповідно до ідеалів справедливості. Також висвітлено погляди Б.О. Кістяківського на співвідношення права і держави, де право визначається як первинне та домінуюче, а держава функціонує у межах правових норм. Окремо розглянуто його критичний аналіз абсолютної монархії як несумісної з ідеями правової державності, а також висловлене переконання, що правова держава можлива лише у республіці або обмеженій (конституційній) монархії. У роботі відзначено значення етичних вимог як джерела права у «культурному суспільстві» та акцентовано увагу на впливі цих ідей на формування правової думки. Зроблено висновок, що Богдан Олександрович Кістяківський здійснив значний внесок у розвиток юридичної науки, його наукова спадщина продовжує бути актуальною і у наш час, оскільки у ній підіймаються такі питання, які не знайшли свого вирішення на сучасному рівні розвитку доктрини права, запропоновані науковцем шляхи їх подолання, потребують подальшого обґрунтування та ретельного теоретичного вивчення. Будучи вченим-правником академічного рівні, він здійснив творчий внесок і у філософію права, і в теорію держави і права, і конституційне право тощо. Його філософсько-правові ідеї повинні подолати

розуміння права виключно як сукупності писаних правил (позитивізм), здійснити очищення свідомості від наявних стереотипів, виробити в кожного громадянина потребу бути правосвідомим.

Ключові слова: Б.О. Кістяківський, правова держава, верховенство права, конституція, публічні права, справедливість, демократичне врядування, етичні засади права.

Kovalchuk O.M. STATE AND LEGAL VIEWS OF B. O. KISTYAKIVSKY

The article analyzes the state-legal views of B.O. Kistyakivsky, one of the prominent representatives of Ukrainian legal thought, whose scientific heritage remains relevant in modern legal science. The focus of the study is the concept of a legal state, which the scientist considered as a form of organization of power that ensures a balance between the interests of society and the individual through the limitation of state power by legal norms. Special attention is paid to B.O. Kistyakivsky's ideas about the priority of law over the state, the accountability of power to citizens and the need to endow subjects with public rights that guarantee real legality. The article analyzes the scientist's critical attitude to the formal approach to constitutionalism, which does not always ensure the legal nature of the state if its provisions remain declarative. Emphasis is placed on his understanding of law as a dynamic instrument that forms and changes actual social relations in accordance with the ideals of justice. The views of B.O. Kistyakivskyi on the relationship between law and state, where law is defined as primary and dominant, and the state functions within the framework of legal norms. Separately, his critical analysis of absolute monarchy as incompatible with the ideas of legal statehood is considered, as well as the conviction that a legal state is possible only in a republic or a limited (constitutional) monarchy is expressed. The work notes the importance of ethical requirements as a source of law in a «cultural society» and focuses on the influence of these ideas on the formation of legal thought. It is concluded that Bohdan Oleksandrovych Kistyakivskyi made a significant contribution to the development of legal science, his scientific heritage continues to be relevant in our time, since it raises such issues that have not found their solution at the current level of development of the doctrine of law, the ways to overcome them proposed by the scientist require further justification and careful theoretical study. Being a legal scholar of the academic level, he made a creative contribution to the philosophy of law, the theory of state and law, constitutional law, etc. His philosophical and legal ideas should overcome the understanding of law exclusively as a set of written rules (positivism), purify consciousness from existing stereotypes, and develop in every citizen the need to be legally aware.

Key words: B.O. Kistyakivskyi, legal state, rule of law, constitution, public rights, justice, democratic governance, ethical principles of law.